

Mit tettek az amatőr ásvány- és ősmaradványgyűjtők a magyar földtudományokért?

MEZEI Éva, PRAKFAKALVI Péter

eva.mezei@mbfh.hu, peter.prakfalvi@mbfh.hu

What do amateur mineral and fossil collectors do for Earth Sciences in Hungary?

Abstract

In connection with Earth Sciences, amateur mineral and fossil collecting in Hungary has a long tradition. Amateur collectors have not only enriched our knowledge about the geology of Hungary but, without their enthusiasm, the collections of museums and natural history departments would also be more modest. In this paper, after a concise presentation of the concomitant legal background to this hobby, a short summary of the collectors' activities is given. This is based on interviews made with a number of amateur collectors. The existence of restrictive points in current legislation — related to environmental protection, forestry, etc. — and the importance of a constructive and ongoing relationship between the collectors and the professionals are pointed out. Furthermore, the relevance of a precise system of identification of sampled quarries, the necessity of keeping and updating a register of observations and findings, and the significance of the publication of results are emphasized. It is a significant point that half of the internationally registered but, in Hungary, earlier undetected mineral species were recognised and collected by amateurs. Not only is this impressive but also the fact that five of seven new mineral species (according to the IMA register) were discovered in Hungary by such enthusiasts. This article asserts that the majority of amateurs play a very positive role in the development of Earth Sciences in Hungary. However, mention also is made of the dubious activities of other so-called “amateur gatherers” who build their collections using unfair practices and acting against the rules laid down in official regulations. Obviously, the attitude of such individuals is not supported in this paper and their methods are treated negatively and discouraged.

Keywords: mineral, fossil, rock, act, amateur collector

Összefoglalás

Az amatőr gyűjtésnek itthon is nagy hagyománya van, a valójában igen profi gyűjtői tevékenység nélkül a magyar földtan ismeretanyaga hiányosabb, valamint a természettudományi részleggel is rendelkező múzeumok gyűjteménye szerényebb lenne. A szerzők a gyűjtés jogszabályi háttérének áttekintését követően interjúalanyaik véleményét taglalják. Kitérnek a korlátozó tényezőkre, a gyűjtők és a szakma érzékeny, de annál fontosabb, élő kapcsolatának fontosságára. Kiemelik a lelőhelyek azonosíthatóságának jelentőségét, a begyűjtött példányok nyilvántartása vezetésének elengedhetetlenségét, valamint a publikálás szükségességét. Kiemelkedő eredménye az amatőröknek, hogy a már „törzskönyvezett”, de Magyarországon eddig nem ismert új ásványfajok 50%-át ők gyűjtötték be, valamint az IMA nyilvántartása szerint a hét hazánkban felfedezett új ásványfajból ötöt nekik köszönhetünk. Cikkükben az amatőrök által elért eredmények bemutatására törekuszenek, mellyel a földtan ismeretanyagának bővüléséhez igen erőteljesen hozzájárultak. Az ezzel ellentétes felfogású, önmagukat gyűjtőnek valló, de etikátlanul, a szabályokat be nem tartva, gyakran kizárólag kereskedelmi céllal gyűjtők e cikk témáját nem képezik, az ő tevékenységük a gyűjtők és nem gyűjtők körében is negatív megítélésű.

Tárgyszavak: ásvány, ősmaradvány, kőzet, jogszabály, amatőr gyűjtők

Bevezetés

Hosszas kutatómunka és információgyűjtés után joggal tehetjük azt a megállapítást, hogy amatőr gyűjtők nélkül ma a magyar földtan hiányosabb ismeretanyaggal, a múzeu-

mok, geológiai gyűjtemények pedig szerényebb mennyiségű leletanyaggal rendelkeznének. Kik is a címben szereplő gyűjtők? Amatőrök — a szerzők értelmezésében — akik nem foglalkozásuk kapcsán, hanem kedvtelésből foglalkoznak ásványok, kőzetek, illetve ősmaradványok

gyűjtésével. Ők azok, akik nem kirótt feladatként, hanem a természet, ásványok és ősmaradványok iránti érdeklődésükből időt, energiát és pénzt nem sajnálva mutatják fel újabb és újabb eredményeiket a magyar társadalom és túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a világ számára is. Az amatőr kifejezés hozzáértés nélküliséget is sugallhat, de ennek éppen az ellenkezőjét tapasztaltuk kutatásaink során. A cikkhez szükséges anyaggyűjtéskor egyértelműen bebizonyosodott, hogy a szakma által esetenként nem kellőképpen megbecsült gyűjtők jelentős része igenis nagy tudással rendelkezik, mind a lelőhelyek ismerete, mind pedig az ásvány-, kőzet-, illetve őslénytan tudománya terén. Cikkünkben olyan gyűjtőket és eredményeiket mutatjuk be, akik már az elmúlt évtizedek alatt is sokat tettek arra a bizonyos asztalra — és reméljük a jövőben is tesznek —, illetve olyan múzeumokat kerestünk meg, amelyek nem egyszer kerültek már gyümölcsöző kapcsolatba a gyűjtőkkel. A gyűjtők és a múzeumok kiválasztásánál törekedtünk arra, hogy cikkünket a legszélesebb körből kapott információk alapján tudjuk összeállítani, ezt nagymértékben befolyásolta a megkeresettek hajlandósága. Így, a mintavételezés bár nem teljes mértékben reprezentatív, de hisszük, hogy felmérésünknek fontos üzenetértéke van.

Jogszabályi háttér

Gyűjteni persze nem mindenhol lehet korlátlanul, és nem csak azt, amit szeretnénk, hiszen a természeti kincsek egy része jogszabályi oltalom alatt áll. A jogszabályok taglalásánál számos jogszabályi hivatkozás beszurására és magyarázatára lenne lehetőség, azonban nem törekszünk bemutatni és idézni az összes jogszabályt, amely a gyűjtők tevékenységére vagy a földtani értékek védelmére vonatkozik, mivel a cikk témája nem erre irányul.

A nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. törvény értelmében:

4. § (1) Az állam kizárólagos tulajdonába tartozik

c) a föld méhének kincsei természetes előfordulási helyükön.

A jogszabályalkotók a megfogalmazásnál valószínűleg nem a gyűjtőkre gondoltak — vagy nem gondoltak a gyűjtőkre — a megfogalmazás megtévesztő, és magyarázatra szorul(na). Abban talán mindenki egyetért, hogy a teljes tilalom a jogszabályalkotóknak sem volt célja. Ezt a tulajdonjogot az állam átengedheti, az azt szabályozó ágazati jogszabályokon keresztül. Ásványvagyon kitermelési jogának megszerzése például a Bányatörvényben előírtak szerint szerezhető meg. A teljes tilalomnak haszna sem sok lenne, így ha ezt a megfogalmazást nem is tekintjük annak, akkor is vannak korlátozó tényezők.

Az 1996. évi LIII. a természet védelméről szóló törvény tovább szigorítja, szabályozza a gyűjtés tevékenységét. A természetvédelmi törvény és az ahhoz kapcsolódó, abból levezetett jogszabályok (pl. a védett ásványok és ásványtársulások köréről és pénzben kifejezett értékéről szóló 21/2007. (VI.20.) KvVM rendelet), illetve a gyűjtésre vonat-

kozó további jogszabályok (2009. évi XXXVII. törvény az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról) teljes ismeretével sem áll teljesen össze a kép. Hiányoznak az egyértelmű megfogalmazások, a pontos definíciók, a jogszabályok közötti nem egyszeri ellentmondások miatt csak sejtteni lehet mit is takarhat a megfogalmazott szöveg. A félreértések és viták olyan jogszabályok híján, amelyek pontosan meghatároznák, milyen eljárások is érvényesek arra, aki a gyűjtést nem haszonszerzés céljából, azaz nem csak magának, a saját gyűjteményének gyarapítására fordítja, azonban elkerülhetetlenek. Egy ilyen jogszabály hiánya félelmet is kelthet a gyűjtőkben, be merje-e egyáltalán vállalni, ki merjen-e állni a nyilvánosság elé egy olyan lelettel, amelyhez lehet, hogy jogtalanul jutott hozzá? És ha a lelet történetesen igen jelentős, netalán új faj? A felmérés óta újabb jogszabály megjelenésére is sor került, mely szintén a gyűjtés témakörét érinti, a földtani alapszelvények és földtani képződmények védetté nyilvánításáról és természetvédelmi kezelési tervéről szóló 55/2015. (IX. 18.) FM rendelet.

A gyűjtők is vitatják a jelenleg érvényben lévő előírások életszerűségét. Az ő érdeküket szolgálja több, ma már felhagyott vágat nyitva tartása föld alatti gyűjtés számára és a meddőhányókon történő gyűjtés engedélyezése. A vágatok többsége lezárt és elhanyagolt állapotú, a bejutás illegális. Hiányolják a tudományos, szervezett jellegű gyűjtéseket, akár védett természeti területeken is. Ezek híján kénytelenek a jogszabályok vékony mezsgyéjén lavírozni. Ilyen gyűjtések szervezésével a sokat kritizált gyűjtői etika is ellenőrizhetőbbé válna, a gyűjtők pedig olyan helyekre is eljuthatnának jogszerűen, ahova a jelenlegi szabályozások mellett nem. Ők is elítélik azokat a gyűjtőket, akik a környezetükre és a szabályokra nem odafigyelve, egész domboldalakat bontanak el, de a többség nem ezt teszi. Ezen intézkedések hiányában előfordulnak negatív élmények is, több gyűjtő is beszámolt őket ért kellemetlen atrocitásokról, olyan esetek is előfordultak, amikor vadorzónak, kábeltolvajnak nézték őket.

Holt érték megfelelő nyilvántartás nélkül

Hogy miért is vált, válik a gyűjtés valaki szenvedélyévé, igen eltérő okokra vezethető vissza. Van, aki már gyermekkorában az édesapjával járt gyűjteni, míg van, akit jelentősnek vélt lelet megtalálása indított el ezen az úton. Szűk rétegről lévén szó, a legtöbben ismerik egymást, figyelemmel követik a másik tevékenységét, bár ennél a hobbinál saját bevallásuk szerint is gyakori az információ visszatartása, a leletfeltés a gyűjtők között.

Az éveken keresztülli kitaró munka, elszántság, a gyűjtés meghozza gyümölcsét, és lassanként az vehető észre, hogy a gyűjtemény már nem fér el a megszokott helyen. A legtöbb gyűjtőnek csupán becslése van arról, valójában hány példánnyal is rendelkezik, nem ritkán ez a darabszám több ezres. Amellett, hogy egy-egy ilyen gyűjtemény a földtudományos információtartalom szempontjából is rend-

kívül nagy értékkel bír, nem hanyagolható el az a tény sem, hogy a saját gyűjteményét igyekeznek mindenki a lehető legnagyobb gondossággal kezelni, ezért ritkák az olyan esetek, amikor létrehozója életében egy-egy gyűjtemény érdektelenség miatt kárba vész. Amíg a gyűjtőnek ideje és energiája van, biztosak lehetünk benne, hogy nem fogja elherdálni az évek kemény munkájával összegyűjtött leleteit, becsülni fogja azt. Ha ránéznek egy-egy darabra, tudják hol gyűjtötték, kitől vették, kivel cserélték. Hogy kinek milyen értékű a gyűjteménye, nehezen ítéltethető meg, hiszen bevallásuk szerint is mindennek akkora értéke van, amekkorát tulajdonítanak neki, így egy-egy a példányhoz fűződő emlék vagy élmény gyakran nagyobb értéket jelent számukra, mint a lelet ritkasága, egyedisége. Nagyobb gyűjteményeknél a nyilvántartás is gondot okozhat, melyik példány mikor és honnan került elő, ezért igyekeznek rendszerezni, olyan módon tárolni, hogy a lelet évek múltán is lelet maradjon, ne csak egy példány, amiről senki sem tudja, honnan származik, tehát valódi információértékkel rendelkezzen. Fontos, hogy a lelőhelyek megfelelő leírással és/vagy koordináták megadásával évtizedek múltán is egyértelműen azonosíthatók legyenek, akkor is, ha az egykori lelőhely valamilyen oknál fogva elpusztult, esetleg a feltárás már fedett állapotban van.

A közkinccsé tétel folyamatának jelentősége

A gyűjtők gyakran felkérés vagy saját ötlet alapján kiállításokat is rendeznek az összegyűjtött példányokból. Ilyenkor lehetőség adódik a munkájuk szélesebb körben való bemutatására. Ezek az alkalmak nemcsak arra megfelelőek, hogy a gyűjtők érezzék, mások is lelkesednek, elismerik amit ők hosszú évek során felépítettek, hanem arra is, hogy egy gyűjtő egy-egy kiállítás apropóján kapcsolatba kerüljön a szakma képviselőivel és szervezetekkel. Egy ilyen kétoldalú kapcsolat mindkét fél javára válhat, hiszen nem csak tapasztalat- és tudáscserére van lehetőség, de közös munkába is kezdhetnek. A jelentősebb példányokról publikációk születhetnek, bekerülhetnek közgyűjteményekbe: adományozás, eladás, kiállításokra történő példányok kölcsönadása útján. Ilyen módon került miocén sziréncsontváz a Magyar Földtani és Geofizikai Intézet Stefánia úti épületébe (BERTALAN Tamás szóbeli közlése) és az ősdelfin-csontváz a Természettudományi Múzeumba (DULAI Alfréd közlése). Vannak, akik az első perctől fogva szakmabeliekkel vagy szakmai szervezetek támogatásával gyűjtenek, míg vannak akik egy-két negatív élmény hatására inkább a saját gyűjteményük gyarapítására fókuszálnak. Ilyen esetben megbecsülhetetlen milyen értékekről lehet szó, melyek be sem kerülnek a köztudatba, hiszen bátran kijelenthetjük, hogy az amatőrök tevékenysége nélkül a mai közgyűjtemények állományuk csak töredékével rendelkeznének, nem is szólva az oktatáshoz, kutatáshoz szolgáltatott mennyiségről.

Az összefogás szép példája a Nógrád megyei Vanyarcon élő BUDAI László esete, aki körülbelül négy éve gyűjt a környéken. Gyűjteményét főleg ősmaradványok alkotják,

de ásványokkal is szép számban rendelkezik. Már régóta foglalkoztatta egy saját kiállítás gondolata, ezért több próbát is tett szakmai szervezeteknél, segítséget, támogatást kérve a kiállítás megrendezéséhez. Kitartását siker koronázta, és több szakmai szervezet erkölcsi és szakmai támogatásával 2014 májusában megnyithatta kiállítását, mely azóta is látogatható.

A gyűjtők többsége szívesen odaadja leleteit ideiglenesen vagy végleg, viszont fontosnak tartják, hogy az adományozott lelet kellőképpen megbecsült legyen. Természetesen ehhez a befogadó intézmény részéről is szükséges az érdeklődés — hiszen érthető módon — ők is olyan leletekre tartanak igényt, amelyeket be tudnak mutatni a nagyközönség előtt, ami ritka, egyedi és egyértelműen azonosítható a lelőhelye. Ezért is van az, hogy főként a jelentősebb leletek kerülnek múzeumok, egyéb intézmények kezelésébe. A szegedi Móra Ferenc Múzeum kb. 6000 darabból álló Természettudományi Gyűjteményének 90%-át teszik ki a magángyűjtőktől származó példányok (VARGA András szóbeli közlése). A Magyar Természettudományi Múzeum Őslénytani és Földtani Táránál bár ez az arány kisebb — 120 000 leltári példányukból alig pár száz darab származik amatőr gyűjtőktől — a múzeum több amatőr gyűjtővel tartja a kapcsolatot, akikkel rendszeresen vesznek részt szervezett gyűjtéseken (GASPARIK Mihály szóbeli közlése).

Hazai eredmények

Számos már ismert ásvány és ősmaradvány új lelőhelyének ismeretét is az amatőröknek köszönhetjük. Többek között a karancsi galenit lelőhelyét (GULYÁS István szóbeli közlése), a likaskői enargit, a nyírjesi „tetradimit”, a bájpatoki termésrés újrafelfedezését, a termésarany nagybörzsönyi, telkibányai és nadapi előfordulásának megtalálását, a nagybörzsönyi termésezüst felfedezését (TÓTH László szóbeli közlése). Több eddig ismeretlen, újonnan megtalált, ritka lelettel gyarapították és gyarapítják ma is a földtudományok ismeretanyagát. Ilyen a BUDAI László által megtalált elágazó, megkövesedett fatörzs, mely éppen az elágazása miatt egyes szakemberek szerint igen ritka, vagy a tömeges tengericsillag-lenyomat felfedezése (FÖLDI István). Nem egyszeri eset, amikor az új faj a megtalálója nevét viseli, ilyen többek között az EVANICS Zoltánról elnevezett *Scaphites evanicsi* ősmaradvány vagy a klajit nevű ásvány, mely KLAJ Sándor amatőr gyűjtő után kapta a nevét.

A gyűjtők számos publikáció létrejöttében vettek és vesznek ma is részt. Nem egy szakdolgozat, diplomamunka, monográfia alapjául szolgáltak az általuk rendelkezésre bocsajtott példányok. Ők gyűjtik a terepen a mintákat, továbbítják azt a szakma felé, így kezdődhet el a felismerés, feldolgozás és a publikálás. Ehhez persze nagyon sok feltétel teljesülésére van szükség. Először is a kapcsolat, valamint a bizalom megléte a gyűjtők és a szakma között, a gyűjtők részéről a lelet előkerülésének jelzésére és persze a szakma érdeklődésére. A gyűjtők maguk ritkán publikálnak, többnyire egy-két a gyűjtés tevékenységéhez kap-

csolódó cikkel találkozhatunk a saját tollukból (pl. lelőhelyek ismertetése), viszont számos publikációban hivatkoznak rájuk, az általuk felfedezett leletre, lelőhelyekre. Természetesen az, hogy valaki hobbiból vagy szakmájából kifolyólag gyűjt, nem kerül kihangsúlyozásra, ezért — ha csak valaki nem ismeri személyesen a gyűjtőket vagy nem hallott még róluk — nehéz megállapítani a szakmabeliséget. Pozitív visszajelzés és természetesen motiváló is egyben, amikor valakit eddigi tevékenysége elismeréseképpen kitüntetésben részesítenek. PÉNTEK Attilát eddig elért eredményei méltatásaként Henszlmann-díjban, illetve a Belügyminisztérium által adományozott Miniszteri Elismerő Oklevélben részesítették.

Nemzetközi sikerek

Az IMA (International Mineralogical Association) a világ legnagyobb ásványtani-szakmai szervezete folyamatosan frissülő nyilvántartást vezet az általuk (nemzetközi szakértőkből álló bizottság) elismert ásványfajokról. A lista jelenleg kb. 5000 ásványfajt tartalmaz, ebből hét ásványt (*I. táblázat*) Magyarországon találtak meg, írtak le, publikáltak

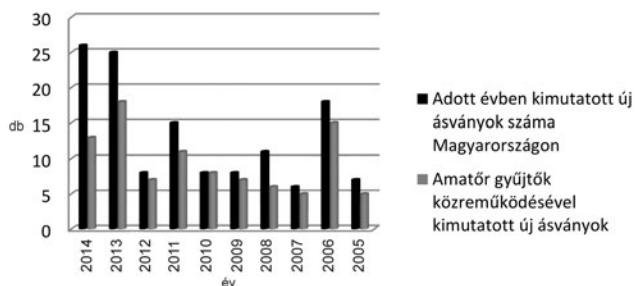
I. táblázat. Az IMA (International Mineralogical Association) ásványlistáján szereplő magyarországi ásványok (www.ima-mineralogy.org)

Table 1. IMA (International Mineralogical Association) list of minerals from Hungary (www.ima-mineralogy.org)

Szám	Ásvány neve	Gyűjtő	A leírás éve
1.	parádsasvárit	Klaj Sándor	2012
2.	klajit	Klaj Sándor	2010
3.	ammóniomagneziovit	Papp Csaba	2009
4.	kabazit-Mg	MAMIT ásványgyűjtő tábor	2009
5.	kochsándorit	Kövecses-Varga Lajos	2004
6.	jonassonit	osztrák ásványgyűjtő	2004
7.	pilsenit	nem ismert	1788 (1853)

először (az adat Magyarország jelenleg is érvényes közigazgatási területére vonatkozik). A hét ásványból négyet amatőr gyűjtő fedezett fel, míg egyet a MAMIT (Magyar Minerofil Társaság) ásványgyűjtő táborában találtak meg. A MAMIT létrehozásában oszlopos tag volt SZAKÁLL Sándor, aki a gyűjtők tevékenységét a mai napig támogatja, figyelemmel követi és a szívében viseli, és akiről a gyűjtők is nagy elismeréssel nyilatkoznak. Ásványgyűjtő körökben ő az az ember, aki a gyűjtők többségével tartja a kapcsolatot, akihez a gyűjtők bizalommal fordulhatnak. Az ő együttműködésük mintapéldája annak, hogyan is lehet jó értelemben kihasználni (BÓDY Bence szóbeli közlése) az amatőrök lelkesedését és hogyan lehet mindkét fél számára profitálni olyan tevékenységből, ami van, akinek csupán hobbi.

A MAMIT rendszeres időközönként megjelenő folyóirata, a *Geoda*, melyben minden év első számában publikálásra kerülnek az előző évben Magyarországon leírt új ásványfajok. Ebbe nemcsak a világviszonylatban első ízben megtalált ásványok, hanem azok az ásványfajok is beletar-

1. ábra. 2005–2014 között Magyarország területéről újonnan kimutatott ásványfajok és azon belül az amatőr gyűjtők közreműködésével felfedezett darabszámának a megoszlása (SZAKÁLL Sándor *Geoda* c. folyóiratban megjelenő, „Új ásványok Magyarországról” c. összeállítás alapján 2005., 2007–2014.)

Figure 1 New mineral species in Hungary discovered between 2005–2014 and the distribution of the number of species related to mineral collectors (based on articles „Új ásványok Magyarországról” published in *Geoda* by Sándor SZAKÁLL 2005, 2007–2014)

toznak, amelyek az IMA adatbázisában már szerepeltek, magyarországi jelenlétük, lelőhelyük azonban még nem volt ismert. Az *1. ábra* a 2005 óta felfedezett magyarországi új ásványfajok számát mutatja be, illetve hogy ezen ásványfajok mekkora részének megtalálása köthető amatőr gyűjtői tevékenységhez. Az említett időszakban nem volt olyan év, amelyben az amatőr gyűjtők által felfedezett ásványok aránya ne érte volna el az 50%-ot!

Az általunk hivatkozott amatőr gyűjtők csak kis részét teszik ki annak a közösségnek, akik hazánkban ásvány-, illetve ősmaradványgyűjtéssel foglalkoznak, hiszen a felmérésünk nem lehetett teljes körű. Mindazonáltal a bemutatott eredmények is azt demonstrálják, hogy az amatőröknek helye, fontos és pozitív szerepe van a magyar földtanban, az általuk megtalált leletek, az összeállított gyűjteményük valódi értékkel bír, a tudomány számára információt szolgáltat. Elengedhetetlen az állandó kapcsolattartás az amatőrök, illetve a szakma között, hiszen a gyűjtők, gyűjtemények így könnyebben kerülnek be a köztudatba, mely kapcsolat mindkét félnek hasznára válik, az már csak a résztvevő felektől függ, ezt milyen mértékben kamatoztatják.

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretnénk megköszönni a cikk megírásához nyújtott segítséget BERTALAN Tamásnak (Bonyhád), BÓDY Bencének (Budapest), BUDAI Lászlónak (Vanyarc), DULAI Alfrédnek (Magyar Természettudományi Múzeum), EVANICS Zoltánnak (Mindszent), FÖLDI Istvánnak (Mátra-szele), GASPARIK Mihálynak (Magyar Természettudományi Múzeum), GULYÁS Istvánnak (Balassagyarmat), KLAJ Sándornak (Pécs), KOLLER Gábornak (Pilisborosjenő), KORDOS Lászlónak (Budapest), PAPP Gábornak (Magyar Természettudományi Múzeum), PÉNTEK Attilának (Kistarcsa), SÖVÉR Lászlónak (Bonyhád), SZAKÁLL Sándornak (Miskolc), TÓTH Lászlónak (Velence), VARGA Andrásnak (Móra Ferenc Múzeum, Szeged) és VINCZE Péternek (Budapest).